

ԱՐԴԻ ԿԵՆԱՑ ՄԵՔԵՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ

ԵՒ

ՄԵԾԱՄԵԾ ԳՈՐԾԱՏՈՒՆՔ

Արժանապատիւ ժամանակաց ճարտարութիւնք
եւ վաճառականութիւն՝ երկու ի-
րարու հակառակ բերումն ունին. վաճա-
րի առաջինն մասնաւորաց վրայ կը
շանայ ամփոփուիլ, մինչ միւսն ընդ-
հանրանալու հետ է: Որ ե իցէ ճարտարա-
գէտ՝ ընդհանրապէս բաւական կը համարի՝
մէկ կամ քիչ նիւթոց արտադրութեամբ զո-
րլլալ, որպէս զի ընտրեալոցն ըլլան արուես-
տիւն, քանակութեամբն մեծագոյն եւ որ-
շափ կարելի է ածան գնալ: Իսկ վաճառա-
կանն ետևէ է որ որչափ հնար է՝ վաճառան-
ցին մէջ գտնուին բազմազգի նիւթք, որպէս
զի վաճառք շատ ըլլան, աւելի շուտ եւ քիչ
միջոցի մէջ, եւ շահաւորագոյն ստացողաց
համար՝ ածան գին պահանջելով, որով եւ մե-
ծագոյն նաեւ իր շահը: Այս կրկին նը-
պատակն ունին մեծ վաճառանոցք, որոց շա-
տիւն՝ իրարու հետ մրցելով այլ՝ մեծապէս
կը նպաստեն անոնց յառաջալիցմ յաշոգու-
թեան, եւ մեծ բարիք պէտք է համարուին
այսպիսի հաստատութիւնք՝ գնողաց եւ սպա-
ռողաց համար:

Արդի կենաց յատկանիշներէն մէկն ալ՝
կեդրոնացուման շարժումն է. մեր օրերուն
ձեռնարկք՝ օր ըստ օրէ հսկայական կերպա-
րանք կ'աւնուն եւ ընկերագրութեանց օժան-
դակութեան կարօտ կ'ըլլան: Բայց այս յե-
ղափոխութիւնը՝ չի վերցընէր մէջ տեղէն երկ-
րորդական կամ ստորին վաճառականաց զա-
սակարգը, որոց թիւը օր ըստ օրէ աճելու
հետ է: Վաճառականութիւնը կարելի չէ ան-
հետացընել. բայց եւ անկարելի պահպանել
այն կերպաւանաց եւ ձեւին մէջ՝ յորում ի

հարկէ գտնուէր յառաջագոյն, երբ վաճառա-
կանն իւր քործունէութիւնն սահմանաւորուած
կը գտնէր ոչ միայն տէրութեանց կարգերէն
եւ կանոններէն, այլ նոյն իսկ զոյութեան
նիւթական պայմաններէն:

Կար ատեն մը՝ յօրում տարին երկու ան-
գամ տօնավաճառ կ'ըլլար ի Պարիս, եւ հոն
սահմանուած եւ որոշուած նիւթոց եւ ապրանքի
գիները՝ բոլոր տէրութեան մէջ նոյն պիտի
ըլլային: Ուրիշ տօնավաճառք հաւասար աչ-
տիճանի անուն եւ պատիւ չունէին, բայց կամաց
կամաց ամէնքն այլ օկոսն իրենց կարեւորու-
թիւնը կորսնցընել, երբ հազորդակցութիւնք
օր ըստ օրէ աւելի զիւրացան եւ մրցութիւնք
աւելի կարգաւորեալ եւ կանոնաւորք:

Նորեւլուի մեր ժամանակաց վաճառանոցք,
կամ լաւ եւ՝ նախկին օրինակք մեր օրերուն
մէջ տեսնուածներուն, Նապոլէոն առաջնոյն
ատենէն սկզբնաւորութիւն ունեցած են. եւ
թէպէտ ըստ մեծի մասին յաշոգեցան, բայց
սնանկացողներն ալ պակաս չեն: Տէրերը
պարկեշտ եւ մեծ պահանջ չունեցող ան-
ձինք, եւ շատ տարբեր՝ գէթ ըստ երևութիւն,
նախապահութեան արդի ազնուապետական
ութեանն. եւ որ պարզապէս արդիւնք է խելքի
եւ աշխատութեան. որովհետեւ իրենց ձեռնար-
կութեանց յաշոգութեան մէջ՝ ամենաքիչ եւ
կամ ոչինչ մասն չունին:

Արիստիդ Բուսիկոյ՝ սոցիալական խոյրարարի
մը որդի ի Բէլլէմ (Orne), 1852ին հա-
սարակ պաշտօնատար մ'էր ի ֆ. Սուրբ
թովմաս (Petit-Saint Thomas) վաճառա-
նոցին, երբ քառասունութիւն տարուան հա-
սակին ընկերացաւ Վիգոյի որ Բակ փողոցին

ծայրը կրպակ մ'ունէր՝ Դիարագին (Bon Marché) յատկանշելով: Յաճախորդք բազմութիւն և ճոխք չէին, կեղտոտ՝ փողոցը, տարեկան վաճառքը՝ հազիւ 450,000 փրանկի կը հասնէր, և ոչ ոք կրնար նախադաշակել այդ վաճառատեղոյն փառաւոր ապագայն: Բայց Բուսիկոյի զաւապար ու մտածութիւնն եղաւ լաւ ապրանք և աժան գնով վաճառել, զո՛ր ըլլալով չափաւոր շահով, որոշ և անփոփոխ գիններ գնելու օովորութիւնը մտոց և ընդունեց. յաճախորդաց թղլտտութիւն ըրա՛ն: չհաւանած ու իրենց զորածութեան յարմար չեղող ապրանքն ետ դարձնելու, և վաճառմանց վրայ եղած շահէն մաս մը իր պաշտօնատեարց յատկացնելու: Ասոնք եղան հիմունք նոր կազմակերպութեան՝ զոր Բուսիկոյ, Հերիոյ և իրենց նմանողք՝ համամրցութեամբ կատարելագործեցին:

Այս մեծ և ընդարձակ վաճառատանց հիմնադրաց մտածութիւնն եղաւ՝ շատ վաճառել քան շատ շահիլ, և զրեթէ հրաժարիլ անմիջական շահագործութենէ՝ իրենց ապագայն լաւագոյն ապահովելու վերանաւ. որով Դիարագինի վաճառք՝ որ ինչպէս յիշեցնիք, 1852ին 450,000 փրանկի կը հասնէին, 1863ին եօթն միլիոնի բարձրացան. բայց կ'երեւի թէ նոյն համեմատութեամբ չէր և զուտ շահուն անոմը: Թերեւս այս պատճառաւ միջոց զատուեցաւ իրմէ. բայց Բուսիկոյ իրեն հարկաւոր դրամագլուխը գիտնալով ձեռք ձգել զորոյն շարունակութեան համար, և կնո՞ր հետ յարատեւութեամբ և անխոնջ աշխատելով, իր հաստատած տան կարեւորութիւնը եւս քան զեւս շատցուց: 1863ին չորս կողմը եղած տները մէկի մէկի գնելով, այն հինգումին շէնքերուն վրայ բարձրանալիք վաճառանոցին հիմնարկէն ըլլաւ. այն շինութեանէն ետքը վաճառմունքն եղան քսանըմէկ միլիոնի, և Բուսիկոյ մինչև ի վաթսուն և եօթն միլիոն յառաջատուութիւնը տեսնելէն ետքը, մեռաւ 1877ին, առանց կարող ըլլալու տեսնել իր ձեռնարկին ամենաբարձր յաջողութեան ժամանակը:

Որդին ալ քիչ ժամանակէն մեռնելով, այրին մնաց միակ տէր. որ կրնար իրեն աւանաշահաւոր պայմաններով զործէն ետ քա-

շուիլ. բայց նախամեծար սեպեց եղած դրէից մէջ մնալն, ու՝ ազնիւ զգածմամբ՝ ընկեր և շահակից առնուլ պաշտօնատեարքը, բաժանորդագրութեամբ, և հաստատելով նախատեսութեան և խնայողական մասնաւոր հաստատութիւններ իւր վաճառատան համար, այնպիսի կարգերով որ ցայսօր օրինակ կրնան ըլլալ նմանօրինակ հաստատութեանց:

Ինչպէս Բուսիկոյի մահուամբ ֆուսս մը կը բաժնէր Դիարագինի յաջողութիւնը, այրւոյն մահուընէն ետքն ալ՝ որ հանդիպեցաւ 1887ին, զորածնութիւնը բազմապատկուեւ ընէ չգաղտնեցան. այնպէս որ 1893ին 150 միլիոն փրանկի վաճառք եղաւ, զումար մը՝ որ երբէք այն բարձրութեան հասած չէր: Բաղդատելով այս անհաւատալի զումարին հետ՝ զուտ շահը, որ չէ փոքր և զուգնաքիչ, օակայն համեմատօրէն խիստ չափաւոր, որովհետեւ անցեալ տարւոյն մէջ՝ ամբողջ ութ միլիոն եղաւ զուտ շահը, որ զրեթէ հինգ առ հարիւր բսել է: Հարիւր յիսուն միլիոնէն որ վաճառմամբ գանձուեցաւ, 118 միլիոնը՝ ապրանքը հայթհայթողաց (four-nisseries) տուեցաւ, 24ը այլևայլ ծախուց, ու մնացած ութ միլիոնը այսպէս բաժնուեցաւ. մէկ միլիոնը զրուեցաւ մնայուն պահեստի գանձարանը, որ հիմայ քսանութեօթն միլիոնի զումար մը ունի. 200,000 փրանկ սեպհաւանեցաւ մասնաւոր պահեստին ընդդէմ հըրգեհից որ կրնան ֆուսսել, և այդ նպատակաւ գանձուած զումարը կը հասնի այսօր (1894) 6,500,000 փր. իսկ 6,800,000 փր. յաւելլով վրան 400,000 փր. զումար մ'ալ որ պահեստի դրամով գնուած շարժական աւժեկից արդիւնաբերութիւնն է, բաժանորդաց բաշխեցաւ:

Այժմու պահեստի դրամը, որ ամենախիստ խնայութեան արդիւնք է, որովհետեւ ինչուան որ մէկոյի դրուած ստակը վեց միլիոն չեղաւ, բաժանորդաց շահ մը՝ չէր տրուեր, անշարժ դրամագլխի վերածուած է, տանըլորտ միլիոնի գնելով այն տեղը՝ ուր հաստատուած են վաճառանոցք, և այլևայլ տուներ անոնց ծառայութեանց անհրաժեշտ կարեւորք:

Երբ տանըլորտ տարի յառաջ՝ տիկինն Բուսիկոյ քսան միլիոն փրանկով, 400 մա-

սանց բաժնեւում այդ գումարը, նոր ընկերութեան ընկերական գրամագրութեւր գրուեց, զի տուութեամբ իրաց ճշմարիտ վիճակը ուզեց թաքուն պահել: Վասն զի լոկ իրեն հանգանակը՝ երեքպատիկ աւելի էր քան զայդ գումարը: Եւ ընկերակցաց գրամք ալ՝ շատին իր առատաձեռնութեանն արուեստ, զաշամբը որ ապագայ շահագործութեամբը իրեն հատուցուին: Բայց ուզեց որ հիմնարկութեան պատկանող պաշտօնատեսարը՝ իրենց միայն ըլլան բացարձակ տեսարը բաժանորդագնաց, ու արգիլեց որ կարող չլլան գրտի անձանց վաճառել: Եւ որպէս զի հիմնարկութեան պատկանողներէ որչափ կարելի է շատերը հաղորդ ըլլան այն օգտին, մէկ կողմանէ բաժնէ տոմսից թիւը չափաւորեց, միւսմէն այլ ութ մասի վերածեց, արպէս զի ամբողջը գնելու կարողութիւն չունեցողը, գէթ զիրութիւն ունենայ մասն մասն ստանալու:

Թե՛ քչափ օգտակար և շահաբեր էր այդ պիտի մտածութիւն մը, աստի յայտնի է՝ որ 1880ին 50, 000 փր. զուրս արուած բաժնէ տոմսը, 18, 000 փր. շահ կը բերեն այսօր, և Դիարագեթի ներքին սակարանին մէջ 320, 000 փր. արժէք ունին ամէն բաժնէ տոմսը, և անոնց ութերորդն ալ՝ 2, 250 փր. բաժին կու տան, ու 40, 000 փր. և աւելի գնողներ կը գտնեն: Ասոր համար է որ բաժնէ տեսարց թիւն օր ըստ օրէ կ'աւելնայ, նոյն իսկ հասարակ պաշտօնեայք և գրագիրք ունին բաժնից ութերորդ, և 400 բաժնէտոմսից կամ լաւ եւս 3, 200 ութերորդաց ներկայապէս կը գտնուին ի ձեռս արդի պաշտօնատեսարց կամ նախնի պաշտօնէից:

* *

Դիարագեթի հաստատութիւնն, որոյ նախնական ձեւն միապետական կառավարութեան կերպարանք ունէր, մէկ անձի միայն ստացուածքն ըլլալուն, հասարակապետականի դարձաւ յետոյ, թէ՛ գրամատեսարց թուոյն և որ պիտութեամբ, և թէ՛ գործարարութեան կերպով, եռապետութեան մը յանձնուելով, որոյ անդամք յաճախ կը նորոգուին: Նոյնպէս նաեւ մատակարարութեան խորհրդոյն հնգեւտաւան անդամք, որոցմէ իւրաքանչիւրն երեք

կամ չորս բաժանման հոգը ստանձնելով, յիսուն տարուան ըլլալն ետքը գործէ կը քաշուին և այլք զիրենք կը փոխանակեն:

Հաւասար կազմակերպութիւն կը նկատուի համանման վաճառատանց շատին մէջ, այս տարբերութեամբ միայն՝ որ մատակարարութեան և գործոյն վերադարձալ գործակատարը՝ մէկ տիրոջմէ մը կը կախուին, ուր ի Դիարագեթի իրենց հաստատակիցներէ ընտրուած պատուիրակը են: Օրինակ իմն ի Լոնտը, ի միւս ալ մեծ վաճառատան մայրաքաղաքին Գաղղիոյ, պաշտօնեայքը՝ գրամագրիոյն և ոչ փոքրիկ մասին տեսարը են, և ուղղիչ կառավարն Մ. Հոնորէ և ոչ քառօրդ մը բաժնեգին ունի:

Դիարագեթի բոլորովին հակառակ ուղղութեան ընթացք մը բռնած է Լոնտը, որովհետեւ հոն գործադիր իշխանութիւնն ի գրամատեսարց անցած է Ա. Հերոնի ձեռք, որում հիմնարկութիւնը պարտական է իր բաղդ և յառաջդիմութիւնն, և որ զիտցաւ այնպիսի կերպով կեդրոնացնել իշխանութիւնը, որ իրեն յաջողակութիւնն ու վարժութիւնը չունեցող վարչաց ձեռքին տակ անխտանգ և ամբողջ մնաց:

Սակայն Լոնտըի հաստատութեան զաղափար Հէրիոյի չի պատկանիր, այլ Շօշար անունով անձի մը, որ 1854ին գործակատար մ'էր ի Թշուառ Դեա (Pauvre Diable) վաճառանոցի, որ ունեցած փոքրիկ գրամագրիոյ ընկերացաւ Հէրիոյի, որ չունէր և ոչ ինչ, և փաբէի՝ (Faret) որ իրեն կողմանէ 1000, 000 փրանկ գրաւ, ու 1855 յուլիսի իննին Լոնտըի վաճառանոցը հասարակաց բացուեցան: Ու երբ տասուերկու ամիս գործելէն ետքը՝ երեք ընկերակիցը հաշուի նստան, տեսան որ մէջերէն բաժնեւորու գումար շահ միայն 1500 փրանկ մնացեր է:

Այն ատեն փաբէ քաղեց՝ ետ առաւ իր 100, 000 փրանկը, ու իրենցմէ բաժնուեցաւ: Մնացած երկու ընկերակիցը յաջողեցան նոյնչափ գումար մը փոխ առնելով, շաբունակել միայնակ իրենց ձեռնարկն, և այնչափ յառաջդիմել որ Անշարժ կալուածաց ընկերութեան խորհուրդը ուզելով միաբանիլ հետերնին, յանձնառու եղաւ միջին մը փր.

բանկով գործակցել, ամէն մէկը հինգ հազար փրանկի բաժնէտոմսեր հանելով: Առջի տարիներն կամ այն է որ Հէրիոյ վաճառատունէն եկած շահը կը գործածէր ձեռնարկը ընդարձակելու, և կամ չափաւոր էին արտադրած օգուտը, բաժնէտեւարց շատերը լրջանելով և յաջողութեան յոյս մը չտեսնելով, կորստեամբ վաճառեցին ձեռուքին զրոնուած բաժիններն, որով 5000 փրանկի եւ լած արժէթուղթը 2500ի բնկան: Բայց թէպէտ իրենց տրուած շահուն բաժինը զոյգն կրնար համարուիլ, միւս կողմանէ վաճառանոցէն հղած առուծախսի օգուտ, ընկերական զրամագլխոյն արժէքն կը մեծնար, և որ այսօր 50 միլիոնի կը հասնի: Այս նախնական միլիոն մը զրամագլխոյս գումարն է, շահաբերութիւն և քսանընից տարուան աշխատանքի և խնայողութեան պտուղ:

1893ին գործառնութիւնը հարիւր քսան

միլիոնի ելան, և արտադրած շահուն գումարն 8, 360, 000 փրանկ: Իւրաքանչիւր տոկոսաբեր առմանակաց շահը անգամ մը միայն 19, 000 փր. վեր բարձրացաւ, այսինքն երբ Շօշար բաժնուեցաւ ընկերութենէն, և ամէն մէկ թղթին 23, 000 ֆր. բաժին ցըցուց, գրեթէ ամէն պահեստի գումարներուն հաշիւը մաքրելով ու կարգաւորելով: Այնուհետեւ լռելի ալ հետեւեցաւ Գիշրագնի խոհական օրինակին, նախատեսութեան արկղ մը սահմանելով, առանձինն հրդեհի ֆնասուց զէմ, և որ այնչափ աւելի օգտակար եղաւ՝ երբ ապահովագրական ընկերութիւնը՝ Գարնաւ (Printemps) վաճառանոցաց ձախորդ արկածից հանդիպմանէն ետքը՝ եղած ֆնասուց մէկ մասը միայն սկսան հատուցանել, և այն ալ ծանր գին պահանջելով ապահովագրողներէն: Զուտ շահը, համեմատելով վաճառմանց գումարին հետ, 6:30 կ'ըլլայ առաքիւր:

(Շարայարեյի).

ԹԻԹԵՌՆԻԿ ԵՒ ՃԱՆՃ

Նայխուն թեով թիթեռնիկ,
Գլոր-մուր մանրմանի,
Կը թռչաւէր շատ մօտիկ
Զորս գին վառած մի ճրրագի:
Ոչ շատ հեռուն ճաննն սուսկ,
Թառած կաթին ի պլտուկ,
« Այ խելագար միլատ խեղճ,
« Կ'ասէ, անշուշտ վերջը վերջ
« Այդ բոցին մէջը անհա զա
« Իրեն պատիժն պիտի գըտնայ »
« Թող որ մեռնի, երբ խելք չունի,
« Ես այս կաթինն ուտեմ պիտի »:
Եւ յիրաւի, քըլիկ մ'յետոյ
Ախայթ սիրուն ժիր Թիթեռնիկն
Խանձոտելով ոսկի թեւիկն
Լինի մատաղ և անգէտ զօհ

Ճենճերիւով ի բոցին:
Անընդմէջ նայն վայրկենին
Կը խոնարհի ի վայր ճանճիկ
Որ՝ ուտէ կաթըն անուշիկ,
Բոլոր մարմնովն յանկարծակի
Պրտուկին մէջ կը գլորի:
Կը տըզտըզայ երկայն բարակ,
Եւ կը թողու հոն իւր սատակ:

Այս առակիս հանին նրման,
Այլոց գլխուն գալու փորձանք
Գուշակողներ, խիստ շատեր կան.
Մինչդեռ իրենց անայլայլակ
Փորձութեան մէջ կ'երթան կ'ընկնան,
Եւ կը լինին խայտառակ: